

ՊԵՏՐՈՍ ԲԻՆՄԵՆ

Անցեալ տարի լրացաւ Պետրոս Աղամեանի մահուան տասնամեակը։ Այդ օրը նրա լիշտակը լարգեց միմիայն հալ երիտասարդութեան մի խումբ, իսկ ամբողջ հալ հասարակութիւնը ոչնչով չը լաւերժացրեց։

Հալկական բեմի ալդ կորուստը անփոխարինելի է համարում առ այժմ։ Նրան տեսնողները հիասթափուած են նալում ապագային, իսկ չը տեսնող երիտասարդութիւնը իւր հոգու աչքերով աշխատում է տեսնել մեծ ողբերգուի ուրուականը՝ մի գաղափար կազմելու համար նրա տաղանդի մասին։

Հալ հասարակութեան անտարրեր և անփութ վերաբերմունքը դէպի ալալիսի մեծ տաղանդի լիշտակը դրդեց մեզ մի քանի խօսք նուիրել վաղաժամ կորցրած Աղամեանի անուանը հալ հասարակութեանը մի անգամ էլ լիշեցնելու, թէ ինչ նշանակութիւն ունեցաւ նա հալ թատրոնի և դեղարուեստի համար։

Հալ թատրոնի հորիզոնը ծածկուած էր խիտ ամպերով, Թիֆլիսի բեմի փոքրախիւ աստղերը անցել էին լալիտենականութիւն, իսկ միացածները կորցնելով առաջիններին, կորցրել էին իրանց նշանակութիւնը, ցիր ու ցան էին եղել ամպամած երկնքի տակ։ Նրանք թափառում էին իբրև ուրուականներ, հանգստութիւն չը գտնելով իրանց համար, իսկ ալդ երկնքին նալող և նրա տակը ապրող հալ հասարակութիւնը կորցրել էր իր հաւատը և լոյսը ապագայի նկատմամբ թէ մի օր պալծառ արևը կը ծագի..

Հալոց թատրոնը իր չնչին խմբով և բեպերտուարով անհետանալու վրալ էր, հաղիւ էր պահպանում իր գոլութիւնը և անունը։ Թատրոնի ալդ բեկորները և հալ դրամատուրգներ ալ ևս չէին կարողանում բաւականութիւն պատճառել հալ հասարակութեանը, սակայն զգացւում էր մի ինչոր պահանջ դէպի առաջ ընթանալու։ Ալդ ժամանակը մի քանի բարեմիտ մարդկանց մէջ միտք է լղանում վերականգնել ու կերպարանալիտել հալոց թատրոնը և դնել նրան աւելի հաստատ հիմունքի վրալ։ Այս նպատակով ընտրւում է մի թատրոնական մասնագիտող, որը կազմում է տեղական մշտական հալ դերասանական խումբ, հրաւիրելով Պօլսից պ. Աղամեանին, օր. օր. Աստղիկին և Սիրանուշին։ Ալդ 1879 թուին էր։ Թատրոնի

հորիզոնի վրայ երևացին ճոր լուսատու մարմիններ. դրանք Պօլսի մեր հիւրերն էին. սրանցից մէկը — Պետրոս Աղամեանը — պէտք է դառնար լուսատու աստղ, որի նմանը դեռ չէր երևացել հայոց երկնակամարի վրայ:

Այս վարկեանը թանկ էր թէ հայ թատրոնի և թէ Պետրոս Աղամեանի համար. երկուսի կեանքի մէջն էլ լեղափոխութիւն պէտք է առաջ գար, հայ թատրոնը պէտք է մտցնէր նոր շլօլա, իսկ Պետրոս Աղամեանը իբր դերասան պէտք է ընդունէր նոր ուղղութիւն:

Պ. Աղամեանը եկաւ Թիֆլիս իր րեսպրտուարով. նա հոգով և ուղղութեամբ Պօլսոյ զաւակ էր, իսկ Օսմանեան կալսութիւնը պատմական հաշգումանքների շնորհիւ խիստ կերպով ենթարկուել էր ֆրանսիական կեանքի ազդեցութեան, ուրեմն և թատրոնական գեղարուեստը պէտք է լինէր այս ազդեցութեան ներքոյ և սա ամօթալի էլ չէր, քանի որ ուրիշ աւելի քաղաքակրթուած երկիրներում էլ ֆրանսիացոց չլօլալի ազդեցութիւնը մեծ էր:

Իսկ ֆրանսիական բեմի վրայ իշխում էին երկու ուղղութիւն՝ մէկը հին դասական (կլասիքական) և միւսը՝ նոր իրական. վերջը այս երկու ուղղութիւնների մէջ երևան եկաւ ըմբռնողական ուղղութիւնը, որը բեմի վրայ արտաբայութեան մեղմութեամբ ձևով: Մենք չենք թուի այս ուղղութիւնների լատկանիշները, ալ միայն կասենք, որ այս ուղղութիւնների ազդեցութիւնը սկզբից և եթ երևում էր հանգուցեալ Պետրոս Աղամեանի խաղի մէջ՝ պերճ առողջանութիւն, որ դասական դպրոցի գլխաւոր պալմանն է կազմում, դերի քննութիւնը և ուսումնասիրութիւնը տեղ տեղ համեմած էֆէկտներով:

Աղամեանի մէջ կար լաւ դերասանի բոլոր լատկութիւնները, և հայ հասարակութիւնը առաջին ներկալացման գիշերը զգաց, որ իր առաջ կանգնած է մի տաղանդ. Նա միայն երևումն տարեկան էր և ապագան նրան էր պատկանում: Այդպէս ել եղաւ. Նա հանդիսացաւ իբր վեյանորոգիչ, որը լեղափոխեց մինչև այն ժամանակ հայ բեմի վրայ տիրող անգուն ուղղութիւնը, եղանակով իօսելը և ալն:

Աղամեանը օժտուած էր բնութիւնից, նա ունէր իւր մէջ լառաջադիմելու բոլոր լատկութիւնները. նրան հարկաւոր էր մի մղիչ ուժ, և նա այդ ուժը գտաւ Թիֆլիսում. այդ մղիչ ուժն էր Թիֆլիսի հայ հասարակութիւնը և մասամբ էլ մամուլը:

Հանդուրեալը շատ անգամ պատկառանքով խոստովանուել է, թէ Թիֆլիսը դարձել է նրա լառաջադիմութեան պատճառը, որը միշտ առաջ է մղել և բարձրացրել իրան. թէև ինքը զուրկ էր նոյն իսկ միջնակարգ կրթութիւնից, բայց անընդհատ աշխատութեան, ընթերցասիրութեան և ուսումնասիրութեան շնորհիւ նա բարձրացաւ փառքի այն գա-

գաթնակէտին, որի մասին երազել անգամ չէր մինչև Թիֆլիս գալը. տաղանդը և աշխատանքը ձեռք ձեռքի տուած առաջ էին տնթանում:

Աղամեանը Թիֆլիսում ծանօթացաւ ռուս կլասիք զըրուածներին և Շէքսպիրի հետ, որը պէտք է կազմէր նրա ապագայ փառքի պոսկը. նա այստեղ աչքը բացեց և հասկացաւ իր կոչումը. նա հում նիւթ էր և նրանից կարելի էր ասեն ինչ ձուլել:

Նրեք տարի շարունակ (1879—1881) Թիֆլիսի հայ հասարակութիւնը հիանում էր Աղամեանի տաղանդաւոր խաղով՝ Նա դարձաւ իղէալ հայ երիտասարդութեան համար. ամեն մէկը աշխատում էր Աղամեանին նմանուել, նրա նման կարդալ, նրա նման խօսիլ, նրա նման վարուել, միով բանի, կարելի է ասել, ամբողջ Թիֆլիսը սիրահարուած էր Աղամեանի վրայ. իսկ այսպիսի բուռն սէր ու համակրանք ամենքին չի վիճակուում Թիֆլիսի հայ հասարակութիւնը մեծ սիրով էր լաճախում ներկայացումներին. ամբասն հռչակուեց նրա տաղանդը, որ ներկայացումներին լաճախ կը տեսնէիք նաև օտարազգիներ:

Աղամեանի խաղացած դերերի թիւը հասնում էր մօտ 250 ի, որոնց մէջը նշանաւոր տեղ բռնեցին Շէքսպիրի՝ Համլէտը, Օթէլլօն, Արքայ Լիրը, Շիլլերի՝ Ֆրանցը (աւաղակներին մէջ), Պրախնելի՝ Նարգիսը, Գուցկօվի՝ Ուռիկ Ալգոտան, Իլւմայի՝ Քինը, Հիւգօի՝ Անշէլօն, Ռիւի—բլազը, Լերմոնտօվի՝ Արքանինը (Դիմակահանդէսից), Գրիբոեդովի—Չացկին (Եփեմից պատուհաս) և ասլն..

Աղամեանը Շէքսպիրի տիպերը խաղում էր հաւասար լաջողութեամբ, բայց մեր համետ կարծիքով Համլէտը նրա խաղացած դերերի մէջ գլուխ գործոցն էր, նրա ճակատը զարդարող պսակի մէջ ամենանշանաւոր և փալուռն սկըլ Թէ ինչ աստիճան զեղարուեստօրէն էր խաղում ալը դերը, իսկոյն կը տեսնենք:

1883 թ. ա. Աղամեանը հրաւիրուում է Մոսկուա և իսկոյն իր վրայ է դարձնում մեծուլի ուշադրութիւնը. նա խաղում է Համլէտ և «Масковскія Вѣдомости» մէջ քննադատը գում է ի միջի ալլոց հետեեալը՝ «ոչ Ռոսսիին և ոչ էլ հռչակաւոր Սալուինին հաւասարուում են Աղամեանին Համլէտի դերում». նոյնպէս գովաբանում են և միւս լրագիրները:

Անուհետեւ անցնում է Պետերբուրգ, ուր նոյնպէս, բացի միւս կլասիք դերերից, խաղում է Համլէտը, որի մասին «Мессивство» հանդէսը գրում է հետեեալը՝ «հայ դերասան ա. Աղամեանը, առաջին անգամ բեմ դուրս գալով Համլէտի դերում, լիովին արդարացրեց այն գովասանական լատարարութիւնները, որ հրատարակուում էին Մոսկուայի լրագիրներում: Առանց ընդօրինակելու, առանց նմանուելու Համլէտի հռչա-

կաւոր կատարողներին, նա ստեղծել է լիովին գեղարուեստական մի տիպ՝ ամենամանրամասն կերպով ուսումնասիրուած և կոկուած հրաշալի նրբութեամբ: Ներկայացման սուղ ինչնագիւտ սեպհականութիւնը նրանումն է կալանում, որ Ադամեանը Համլէտի խօսքերում և գործողութիւններում մտքերը է աւելի շատ կիրք և կորով, քան Ռոսսին և աշխարհահռչակ Սալվիներին: Առաջին անգամն է, որ ռուսաց բեմի վրայ մի ալապիսի բան ենք տեսնում: Վատ չ'ը լինի, եթէ մեր «ալապտական» դերասանները հետեւէին և բան սովորէին իրանց հալարուեստակցից, որ ինչպէս կարծում ենք, թէ և վկայական չունի, բայց ունի գեղարուեստի նուրբ ճաշակ և դերասանական բարձր տաղանդ:

Ադամեանը դալիս է Ռդեսա, խաղում է դարձեալ Համլէտ և «Одесскія Вѣстникъ» լրագիրը աւելի է գովում քան միւսները՝ «չափազանց լախտակուած ենք Ադամեանի նշանաւոր խաղով և յետ չենք սթափուել նրա ձայնի դիւթական հնչիւններից: Կատարեալ համարձակութեամբ կարելի է ասել թէ Համլէտի դերում Ադամեանի լաւաջադիմութիւնը գերադանցեց ասին ակնկալութիւն:

Ո՛չ Սալվիներ, ո՛չ Պոսարտ, ո՛չ Բարնալ, և վերջապէս ո՛չ մի աշխարհահռչակ դերասան մեզ մեզ չեն տուել ալապիսի անխաղաղ և կատարելատիպ Համլէտ, որը տուեց մեզ պ. Ադամեանը: Միւս լրագիրները նույնպէս գովասանքով խօսեցին նրա խաղացած միւս կլասիք դերերի մասին, որոնց կարծիքները կարելի է գտնել Ադամեանի կենսագրութիւնների մէջ:

Ադամեանը չրջեց Ռուսաստանի համարեա բոլոր նշանաւոր քաղաքները՝ Պետերբուրգ, Մոսկուա, Օդէսա, Խարկով, Կիէվ, Կադան, Քիշնեվ, Թէոդոսիա, Սիմֆերոպոլ, Աստրախան և ամեն տեղ գտաւ մեծ ընդունելութիւն և մեծ գովեստների արժանացաւ: Գովարանում էին ոչ միայն Համլէտը, այլ նրա խաղացած բոլոր դերերը:

Ադամեանին դասեցին մեծ տաղանդներ շարքը և երբ 1886 թ. նա վերադարձաւ Թիֆլիս, հալ հասարակութիւնը աւելի ոգևորուած հանդիպեց նորան, թատրոնը նորից կեանք ստացաւ 1886—1887 թ.:

1887 թ. ինչպէս և 1881 թ. Ադամեանի Թիֆլիսից հեռանալուց լետով, հալ թատրոնը ընկաւ հոգեւորք դրութեամբ մէջ, որի առթիւ հանգուցեալը իր մի բարեկամին մասնաւոր նամակի մէջ գրում է՝ թէ «Հալոց թատրոնի մեռնելուն վրայ մի ցաւիք, աչքի առաջ ունենալով նորա նախկին օրրանը՝ որ գերեզմանափորերով էր շրջապատուած: Թէ Աստուած ինձ կեանք և առողջութիւն չ'նորհէ, կրկին (կուգամ շուտով և կը լարուցանեմ թատրոնը»։ Բայց ասիտս որ ալս ցանկութիւնը մնաց անկատար:

Պետրոս Ադամեանը բացի դերասան լինելուց մեզ համար

ունեցաւ և ուրիշ նշանակութիւն. նա երևան եկաւ իբր միաց-
նող երկու բնակիչի՝ Պօլսի և Թիֆլիսի, որոնք զարգանում էին
առանձին առանձին. երկուսն էլ ունէին իրանց դերասան-
ները, ընկերաշուքը, դրամատուրգները, բայց սրանց մէջը
լարարերութիւն չը կար. Ադամեանը շաղկապ հանդիսացաւ:

Նա իր վերին աստիճանի գեղարուեստական նուրբ խա-
ղով զարգացրեց Թիֆլիսի հալ հասարակութեան ճաշակը և
հետաքրքրութիւն զարթեցրեց դէպի եւրոպական դրականու-
թիւնը:

Ադամեանը իր ընկերաշուքով ազդեց և ապագայ հալ
թատրոնի ընկերաշուքի վրայ:

Նա Ռուսաստանի հայաբնակ դաւառներում իսկական
դրամորժական գեղարուեստի ճաշակ զարգացրեց և նոցա մէջ
մալրենի բնի սէրը զարթեցրեց:

Ադամեանը, իբր տաղանդաւոր դերասան, առաջինը ե-
ղաւ, որ թատերական գեղարուեստի շնորհիւ ծանօթացրեց
ռուս հասարակութիւնը հալ թատրոնի հետ:

Նա պարզեց հալ լեզուի առաջանութեան խնդիրը. հաս-
տատեց օտարների առաջ, որ հալ լեզուն նոյնքան քաղցրա-
հնչիւն է որքան և իրանցը. նա բառերը ալ պէս գեղեցիկ
կերպով չնշտում էր, որ հալ լեզուն կրկնակի գեղեցկանում էր
ոչ միայն հայերի, ալ նոյն իսկ օտարների համար:

Ադամեանը ծաղկեցրեց հալ բեմը և ինքն էլ ծաղկեց:
Բայց ամեն վարդ էլ ունենում է իւր աշունը, և փոստ որ սրա
աշունը վաղաժամ էր...

Ադամեանը մեռաւ... ալո. մեռաւ բայց միմիայն իբրև
դերասան. դերասանը նշանակութիւն ունի քանի կենդանի է,
իսկ մահելուց լետով մի առ ժամանակ միայն նրան լիշտ է
եկող սերունդը, այնուհետև մոռացութեան է տրուում: Ոչ մի
լեզուով, ոչ մի խօսքով, ոչ մի ղգացմունքով չի կարելի պատ-
մել, բացառել տաղանդաւոր խաղի այն ազդեցութիւնը, ինչ
որ կարող է տալ նա իր կենդանի խաղով. ալդ կողմից դե-
րասանը անբաղտ է, ոչ մի հետք չի թողնում, բացի իր ծանր
խաչից և փոշ պսակից. այն ինչ նրա եղբայրակիցները, ո-
րոնք նոյնպէս ծառայում են գեղեցկին՝ երաժշտութեան, գե-
ղեցիկ դրականութեան, նկարչութեան ծառայողները կենդա-
նի են մնում ժողովրդի լիշտութեան մէջ մահից լետով էլ ի-
րանց ստեղծագործութեամբ, իրանց երկերով:

Ադամեանը արտիստ էր բառի բուն նշանակութեամբ.
նա սիրում էր գեղարուեստը իր բոլոր մասերով և ալդ ամե-
նին հասել էր միայն ինքնակրթութեամբ. սա մի շո-
շափելի օրինակ է ապագայ սերնդի համար... Ադամեանի բա-
նաստեղծութիւններից համեմատաբար ընտիրները վերջին
տարիներում գրածներն են, որոնք մնացել են անտիպ. սոցա
մէջ կալ աւելի բանաստեղծութեան ճաշակ և միտք քան ա-
ռաջուալ գրածների մէջ, իսկ իբր նկարագրութիւն հիանալի

են: Նա իբր նկարիչ լաւ պօրտրետիստ էր, նա մանաւանդ աննման էին սրա նկարները:

Իբր քննադատ ուշադրութեան արժանի է նորա Շէքսպիր և նրա Համլէտը քննադատութիւնը, որի մէջ երևում է թէ որքան բազմակողմանի կերպով ուսումնասիրել է Շէքսպիրի Համլէտը և ինչ աղբիւրներէից:

Ահա թէ ինչպիսի հուշով հանեց նա կովկասում և Ռուսաստանում իր տասնամեայ բեմական գործունէութեամբ, ինչ աստիճան բարձրացրեց բեմական գեղարուեստի նշանակութիւնը թէ հայերի և թէ օտարների աչքում:

Այսօրուայ մեր բեմի շատ թէ քիչ առաջ ընթանալը, բեկերտուարի հարստութիւնը, Թիֆլիսի հայ հասարակութեան էստետիքական ճաշակի դարգացումը, հայ դերասանների մի աստիճան բարձրանալը պարտական ենք մասամբ Ադամեանի անուանը:

Եւ այսքան ծառայութեան փոխարէն հայ հասարակութիւնը մտածեց ալ, դեօք մի չնչին բանով լաւերժացնելու տաղանդաւոր արտիստի լիշատակը, որը ալսօր հայ ազգի պարծանք է համարուում:

Հիմնեց արդեօք արուեստգիտական մի ուսումնարան կամ թատրոն լանուն Ադամեանի, ուղարկեց ուսանողներ թատրոնական դպրոց, կադմից մի ֆոնդ ծեր և աղքատ դերասան. ներքի համար, կանգնեցրեց գոնէ մի չնչին վարելուչ արձան նորա շիրմի վրայ:

Հայ հասարակութիւնը ոչ մէկն էլ չի արել և ընդունակ էլ չէ անելու:

Իհե՛ւ նա ալիքան չի բարձրացել բարոյապէս և մտաւորապէս, որ կարողանայ գնահատել գէթ մահուանից լետոյ իրան սննդող մտաւոր մշակներին: Մտքի մշակը բաւական չէ որ կենդանութեան ժամանակ մատնուած է անուշադրութեան, լաճախ և աղքատութեան, մահից լետոյ էլ չի կարող մի առանձին խորհանքի լուսալ:

Ադամեանի հոգեհանգստին ներկայ էին երեք քահանայ և մի տասն էլ երիտասարդ. ահա քեզ հայութիւն. եթէ մի արտակարգ տաղանդի վիճակը սա է հայերիս մէջ, դժուար չէ երեւակայել միւս մահկանացուների վիճակը: Եւ մենք ցանկանում ենք, որ գեղարուեստը մեզանում զարգանալ... Միթէ սա ցնորք չէ:

Գ. ՄԻՐԱՂԵԱՆՑ